
Sny mladíků z konce století

Jan Havránek

Blížíme se k závěru dvacátého století a přitom vzpomínáme, že již sto let brzy uplyne od památného 1. máje 1890, kterým jako by u nás začala doba, kdy v politickém dění natrvalo našlo své místo dělnictvo, kdy masy velkoměstského obyvatelstva ukázaly, že napříště nebudou jen pasivním objektem v politickém životě. Poslední desetiletí devatenáctého století, desetiletí, kdy na ulicích velkých měst začala jezdit elektrická dráha a kdy elektrické žárovky v domácnostech i dílnách prodlužovaly den, bylo zároveň desetiletí velkých snů. Zdálo se, jako by technický pokrok, který přinášel rok co rok významné objevy a vynálezy, proměňoval nejen technickou stránku výroby i každodenního života, ale podmiňoval i rychlé vymýcení společenské nerovnosti a nespravedlnosti. Při stém výročí Velké francouzské revoluce byla založena v Paříži Druhá internacionála a věk rovnosti, volnosti a bratrství se zdál být tentokrát již na dosah ruky pro ty, kteří chtěli snít.

O tom, jak snili tehdy mladí lidé, nám snad nejlépe vypovědí jejich deníky tam, kde se zachovaly. Takový deník mladého člověka můžeme nalézt v pozůstalosti, mně však padl do ruky, když jsem studoval soudní spisy procesu s Omladinou, tj. se 78 pražskými mladíky, uční, dělníky i studenty, který se konal od 15. ledna 1894 po dvacet osm dní před zemským trestním soudem v Praze na Karlově náměstí. Jeho účastníci byli obviněni z řady politických zločinů od rušení veřejného pokoje až po velezradu a urážku veličenstva. Nedávný televizní film na náměty Neffovy pentalogie opět umělecky zpřítomnil tuto dobu, oživil ji výborně po stránce vnější a přijatelně po stránce vnitřní, avšak při veškeré úctě k hereckému výkonu Císlarovu musím konstatovat, že jeho Mrva měl se skutečným nešťastným hrbáčkem Mrvou jen málo společného. Stále je, zdá se mi, psychologicky nejpresvědčivější jeho obraz, který v titulním hrdinovi povídky König Bohusch vykreslil Rainer Maria Rilke.

V písemné pozůstalosti procesu s Omladinou, která je dnes uložena v Archivu Ústavu marxismu-leninismu ÚV KSČ, se jako předměty doličné zachovaly drobné písemnosti, které byly zabaveny při domovních prohlíd-

kách u obžalovaných. Mezi nimi je také deník Antonína Holzbacha, devatenáctiletého mladíka narozeného v Nových Hradech. Jako jeho povolání se uvádí v obžalovacím spisu "žurnalista". Dostalo se mu té cti, že byl uveden na prvním místě mezi obžalovanými a proces byl proto oficiálně označen jako "Proces s Antonínem Holzbachem a společníky". I když měl ve hnutí úlohu nikoliv zanedbatelnou, je toto jeho zařazení zdůvodněno jen nedostatečně, a to jednak tím, že jeden ze spoluobžalovaných, František Nedvěd, jej označil za "náčelníka strany omladinové" a zvláště pak tím, že jeho rukou byly psány stanovy "Československé omladiny" a v jeho poznámkách bylo nalezeno prstové schéma organizace, které obžaloba uváděla jako doklad existence tajného spolku. Jiný spoluobžalovaný, Václav Čížek, se o tom vyjádřil: "Je ten Holzbach blbec, že si nemohl tu organizaci pamatovat, musil si dělat písemné poznámky!" Jeho skutečné úloze při organizování protirakouských a protidynastických demonstrací odpovídá výše trestu, a to 13 měsíců těžkého žaláře. 35 odsouzených dostalo vyšší, někteří podstatně vyšší tresty, nejvíce 8 let těžkého žaláře.

Mezi jeho písemnostmi se nachází lístek, který výborně charakterizuje názorový svět omladinářů, jejich politický program a především snovou představu o rychlém příchodu sociální revoluce. Holzbach očekával - a nebyl v tom jistě sám -, že ještě před koncem 19. století dojde k evropské revoluci, která připraví nastolení spravedlivé společnosti. Lístek má tento obsah:

— Hned na počátku kladu tyto otázky:

- 1) Je-li oprávněna dynastie Habsburská na trůně českém po tolika zločinech na nás páchaných?
- 2) Je-li oprávněn nynější systém vládní, jenž svou neomezenou mocí rozhoduje nehledě na protesty národů?
- 3) Chcete-li zůstat do smrti mezky nadvlády či čestně se zasaditi o lidskou správu?

Odpovědí mou na to jest:

- 1) dynastie Habsburská jest dynastií zločinců
- 2) nynější systém jest velezradou na lidstvu páchanou
- 3) sesadit a postavit zřízení demokratické

Jak však toho docílit?

Nynější systém postavil proti nám armádu, kterouž my musíme vydržovati. Jest potřeba bychom postavili proti ní svou armádu a v protivné hlodali agitacemi tak dlouho, až bude rozhodána.

Kdy se to má stát?

Ještě v tomto století, a sice do r. 1898. 1899-1900 pak nechť slouží k uspořádání ztroskotaných států. Pravím států - poněvadž jest třeba evropské revoluce.

By revolucionářskou propagandu bylo možno uskutečniti, musí být založena na pravé vojenské kázni a v rozsáhlé míře a podklad její musí býti sociální.

Zdar bude záležitosti hlavně na tom, budou-li dorůstající generace dost vzdělány a odhodlány, by dovedly vystoupiti v celých sborech ozbrojených. —

Možná, že je to náčrt předneseného projevu, nicméně při důkladnosti vyšetřování není příliš pravděpodobné, že by projev, přednesený Holzbachem na některé schůzi, unikl pozornosti vyšetřovatelů, kteří pečlivě seznamenali tři schůze Omladiny, které Holzbach svolal, i jednu, kterou sice svolal, ale k níž nedošlo.

Spíše se zdá, že je to nástin projevu, který by byl býval rád pronesl, koncept vysněného projevu. Holzbach rád snil na papíře - myslím, že také proto zapsal na papír onu pětkovou strukturu, která rozhodně více existovala v jeho fantazii než ve skutečnosti, i když není vyloučeno, že o tomto, z literatury ostatně dobře známém schématu spiklenecké organizace také někdy hovořil. Čížkův výrok totiž vůbec nepotvrzuje, že by existovala právě taková organizace, kterou si vykreslil Holzbach, dokládá jen Čížkův vztek na to, že Holzbach si udělal vůbec nějaké poznámky o organizaci.

Ostatně další jeho snění na papíře, tentokrát v jeho deníku, se dokonce zachovalo. Ke dni 19. července 1893 si poznamenal, že ho Antonín Veselý navštívil v pisárně. Zápis pak pokračuje:

— Veselý: "Tak přijď večer do výborovky, bude se jednat o tom, jak získat dělnictvo pro státní právo české."

A hned od toho okamžiku divné stvůry vznášejí se nad hlavou mou, celá tělesná schránka starého revolucionáře se otrásá, toť voda na mlýn a již lítají číslice za číslicí, vedle sebe, nad sebou, kombinace krokolonné jak čarodějnice svatojánské poskakují nad mou hlavou a každá rce:

"Buď zcela zapadneš, neb velkým chlapem bučeš!"

A tu již zase topím se ve všech symbolistických zjevech. Kus za kusem v divé motanici - kus před senátem, kus před porotou, redaktorování, řečnění, spílání, chvála žádná, vše originální, co ode mne pochází, nic cizího nepřipustit, armáda vyhlíží všelijak, bída nespokojenost v lidu, kdo že je tím vinen? - poslanecský mandát, lid se bouří, politické mordy, vláda se mnou vyjednává, do basy mne dává, pouští zase, lid mne vítá, policie, vojsko, střílí se, barikády. Stanné právo, revoluce, důstojnictvo prchá s úřady, republikánská garda vítězí, národní garda. —

V této krátké snové samomluvě v deníku nacházíme vše, především sen o snadné sociální (vlastně na počátku ve Veselého pozvání spíše

nacionální) revoluci a zvláště o vlastní velké roli snícího v této revoluci. Typické chlapecké sny - i když u mladíka bezmála dvacetiletého již trochu neobvyklé. Není však důležitý pouze fakt vlastního úspěchu, uplatnění se - "Vláda se mnou vyjednává, ... lid mne vítá," - ale celé kulisy, v nichž se projevuje to, co bylo ve vzduchu, o čem se mezi mladíky mluvilo. Tento sen opět napovídá o onom politickém a sociálním chlíasmu konce století, o němž víme spíše z nepřímých, beletristických svědectví, ale o němž málokdy nalezneme tak bezprostřední svědectví jako v zápiscích omladináře Antonína Holzbacha.

Pochopitelně bylo politické snění jen jedním typem snění mladých lidí z konce století, časté bylo snění o uplatnění v bouřlivě se rozvíjející technice, v němž se mladí chlapci převtělovali v hrdiny Verneovky, stávali se kapitány Nemy - vždyť každý Novák, Novotný či Nováček mohl se stát Nemem.

Avšak toto naivní chlapecké snění není totožné s tím velikým Snem (Traum) Makartových slavnostních výzdob, operetních vídeňských inscenací, květinových korb v Prátru. Tento vídeňský "Traum" 19. století měl jiné kořeny - byl to sen úspěšných, s sebou spokojených. Nezdá se mi však vždy přesná interpretace knihy Carla Schorskeho, která byla tak uvítána ve Vídni, milující zrcadlo své minulosti. Schorske však odpovídal na otázky americké, ne evropské. Podobně jako jeho první kniha o německé sociální demokracii, tak také jeho kniha o Vídni se snaží ukázat Američanům to, co z dnešního myšlenkového světa evropského člověka je jen slabě zastoupeno v jejich vlastní minulosti - třídní solidaritu právě tak jako rafinovanou, staletími oplozenou a pro mnohé plně srozumitelnou kulturu sochy a obrazu, hudby a zpěvu, básnického snu i satirického šlehu.

Schorskeho kniha mnoho pověděla Američanům o Evropě - Evropan však v ní musí vidět obraz sice vysoce zasvěcený, ale obraz z druhého břehu.